

«Ενώ ήταν υγιείς, τους έπιανε, ξαφνικά και χωρίς καμιά αφορμή, πρώτα ισχυρός πυρετός, κοκκίνισμα και φλόγωση των ματιών, και ο φάρυγγας και η γλώσσα γίνονταν κόκκινα σαν αίμα κι έβγαζαν ασυνήθιστη δυσοσμία. Κατόπιν, άρχιζε φτάρνισμα και βραχνάδα και ύστερα από λίγο ο πόνος κατέβαινε στα στήθη και συνοδευόταν από βήχα δυνατό. Κατέληγε στο στομάχι και προκαλούσε εμετό συνοδευόμενο από καταπόνηση του σώματος και σπασμούς. Το σώμα γέμιζε πληγές. Οι άρρωστοι ένιωθαν λαύρα και δεν ανέχονταν ρούχα. Πολλοί έπεφταν στα πηγάδια αναζητώντας δροσιά. Πέθαιναν την έβδομη ή την ένατη ημέρα. Αν επιζούσαν αρχικά, πέθαιναν αργότερα από εξάντληση».

Έτσι περιγράφει ο Θουκυδίδης τον λοιμό που έπληξε τους κατοίκους της Αττικής στα 430 π.Χ., δεύτερο έτος του Πελοποννησιακού πολέμου. Αν και νεότερες έρευνες ενοχοποιούν τον τυφοειδή πυρετό, τα συμπτώματα θυμίζουν πνευμονική πανώλη: Πανούκλα. Ξεκίνησε από την περιοχή της Νουβίας, στα νότια της Αιγύπτου, πέρασε στη χώρα του Νείλου κι απλώθηκε στην Αφρική. Από εκεί, προχώρησε στην Ασία, έπληξε το απέραντο βασίλειο των Περσών, έφτασε στη Μικρά Ασία κι έκανε απόβαση στη Λήμνο. Το πλήρωμα κάποιου καραβιού την κουβάλησε στον Πειραιά.

Λέει ο Θουκυδίδης:

«Χτύπησε ξαφνικά πρώτα τους Πειραιώτες και κάποιοι είπαν ότι οι Πελοποννήσιοι είχαν ρίξει δηλητήριο στις δεξαμενές τους. Δεν υπήρχαν όμως ακόμα βρύσες εκεί. Έπειτα, μεταδόθηκε στην Αθήνα, όπου πέθαιναν πολύ περισσότεροι».

Πέθαιναν και τα πληρώματα στις αθηναϊκές τριήρεις που χτυπούσαν τα παράλια της Πελοποννήσου σε αντίποινα για την εισβολή στην Αττική. Πέθανε και ο Περικλής, ηγέτης των Αθηναίων. Τρόμαξαν οι εισβολείς κι έφυγαν. Ο λοιμός του 430 – 429 σάρωσε την Αττική και αφάνισε τον πληθυσμό της καθώς και οι αγρότες συνωστίζονταν πίσω από τα τείχη της Αθήνας για να γλιτώσουν από τους Σπαρτιάτες. Ήταν η πρώτη πανδημία που γνωρίζουμε να χτύπησε την Ελλάδα.

Η πρώτη καταγραμμένη πανδημία συνέβη 600 χρόνια νωρίτερα. Λίγο πριν από το 1012 π.Χ., ένα κοπάδι από άνδρες και πεινασμένα κι απελπισμένα γυναικόπαιδα έφτασε στην Παλαιστίνη, αναζητώντας καλύτερη τύχη. Ήταν οι Φιλισταιοί που έφεραν μαζί τους την πανούκλα. Σύμφωνα με τη Βίβλο, αφάνιζαν τους Εβραίους ώσπου ο Δαβίδ νίκησε τον

Γολιάθ. Κυρίως, όμως, ήταν η επιδημία που σκόρπιζε τον θάνατο και στα δυο στρατόπεδα.

Η πανούκλα που έφερε τον μεσαίωνα

Η πανούκλα που σάρωσε την Ευρώπη στα 542, ξέσπασε σε μια εποχή κατά την οποία ανθούσε το εμπόριο καθώς τα ασφαλή σύνορα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας επέτρεπαν άνετη επικοινωνία. Ο στρατηγός του Ιουστινιανού, Βελισάριος, είχε κυριεύσει την Βόρεια Αφρική και την Ιταλία. Η Βυζαντινή αυτοκρατορία φάνταζε ανίκητη. Η πανούκλα χτύπησε ανελέητα, σκοτώνοντας τους πληθυσμούς. Όταν υποχώρησε, είχαν μείνει τόσο λίγοι εργάτες που, για να δουλέψουν, ζητούσαν τριπλό από πριν μισθό. Με αποτέλεσμα να τριπλασιαστεί και η αξία των αγαθών. Ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός έβγαλε ανακοίνωση:

«Επληροφορήθημεν ότι, ύστερα από την δοκιμασίαν του Θεού, έμποροι, τεχνίται, καλλιεργηταί και ναυτικοί κατέχονται από πνεύμα απληστίας και ζητούν τιμάς και μισθούς δύο ή τρεις φορές υψηλοτέρους».

Επέβαλε απαγορεύσεις. Όμως, η «δοκιμασία του Θεού» θεωρήθηκε ως τιμωρία για τις αμαρτίες αρχόντων και αρχομένων. Προσέφυγαν στην προσευχή. Η πανούκλα του 542 είναι μια από τις αιτίες που οδήγησαν την Ευρώπη στον σκοτεινό μεσαίωνα.

Ο πρώτος βακτηριολογικός πόλεμος

Στα 1343, μια ομάδα Γενοβέζων εμπόρων επέστρεφε από την Κίνα, κουβαλώντας γούνες και μεταξωτά. Στην Κριμαία, τους χτύπησαν Τάταροι ληστές. Το караβάνι των εμπόρων πρόλαβε να σωθεί στην οχυρωμένη πόλη, Κάφα. Οι Τάταροι την πολιορκήσαν. Για τρία χρόνια, η πόλη άντεχε. Κάποια στιγμή, οι πολιορκητές άρχισαν να πεθαίνουν. Πέθαιναν κι

όσοι έθαβαν τα πτώματα. Δεν ήξεραν, τι συμβαίνει, αλλά εφάρμοσαν νέα τακτική: Αντί για βράχους, έβαλαν στους καταπέλτες τους πτώματα και τα εκσφενδόνισαν στην πόλη. Στα ξαφνικά, οι κάτοικοι της Κάφας άρχισαν να πεθαίνουν ο ένας μετά τον άλλο. Πέθαιναν και οι Τάταροι κι αποφάσισαν να λύσουν την πολιορκία. Ήταν ο πρώτος «βακτηριολογικός πόλεμος» στην ιστορία καθώς το όπλο ήταν η πανούκλα που φώλιαζε στα πτώματα. Οι Γενοβέζοι έμποροι μπήκαν σε πλοία και κίνησαν για τους προορισμούς τους: Γένοβα, Βενετία, Κωνσταντινούπολη. Η πανούκλα έκανε απόβαση στην Ευρώπη. Μέσα σε δυο χρόνια, από το 1346 ως το 1348, πέθαναν 25.000.000 άνθρωποι.

Ο αφανισμός της Ευρώπης

Η πανδημία επανήλθε στην Ευρώπη γύρω στα 1564, όταν τη χτύπησαν όλα μαζί: τύφος, τυφοειδής πυρετός, ελονοσία, διφθερίτιδα, σκορβούτο, σύφιλη, γρίπη, ευλογιά, δυσεντερία και πανούκλα. Στη Βασιλεία πέθαναν 4.000. Στο Φράιμπουργκ, το 25% των κατοίκων. Στο Ροστόκ, 9.000. Στη Φραγκφούρτη, 5.000. Στο Ανόβερο, 4.000. Στη Βρουνσβίκη, 6.000. Οι αρχές ανακάλυψαν «δηλητηριαστές». Στη Σιλεσία, 17 άτομα κήκαν ζωντανά με την υποψία ότι προκαλούσαν τους θανάτους. Η επιδημία δεν ανακόπηκε. Στα 1604, δεν υπήρχαν αρκετοί ζωντανοί στη Φραγκφούρτη, να θάψουν τους νεκρούς. Στα 1629, μετρήθηκαν 86.000 νεκροί στο Μιλάνο. Και «όχι λιγότεροι από 500.000» στη Βενετία. Στα 1630 – 31, μόνο στη Βόρεια Ιταλία, πέθαναν ένα εκατομμύριο άνθρωποι.

Στα 1664 με 1665, χτύπησε η Μεγάλη Πανούκλα του Λονδίνου. Σε σύνολο πληθυσμού 460.000 κατοίκων, καταγράφηκαν 70.000 θάνατοι, ενώ άγνωστος αριθμός έμεινε κρυφός καθώς οι νεκροί θάβονταν νύχτα για να αποφευχθεί η απομόνωση των επιζώντων συγγενών. Γύρω στα 1720, η πανούκλα εξαφανίστηκε από την Ευρώπη αλλά, στα 1894, χτύπησε στο Χονγκ Κονγκ και την Καντόνα, στη Νότια Κίνα, σκοτώνοντας 80.000 ανθρώπους. Εξαπλώθηκε σ' όλο τον κόσμο και, τα επόμενα είκοσι χρόνια, σκότωσε πάνω από 10.000.000 ανθρώπους.

Χολέρα και ευλογιά εναντίον Αμερικανών

Είχε προηγηθεί η χολέρα. Πρωτοεμφανίστηκε στην Καλκούτα της Ινδίας, στα 1829. Έμποροι τη μετέφεραν στις ανατολικές ακτές της Αφρικής και στην Ευρώπη. Μετανάστες την κουβάλησαν στις ανατολικές ακτές της αμερικανικής ηπείρου, από τη Βραζιλία ως τις ΗΠΑ, και караβάνια των σκαπανέων της Δύσης την έφτασαν ως την Καλιφόρνια. Η χολέρα χτύπησε την Αμερική στα 1832, 1849, 1866 και 1873. Ερήμωσαν ολόκληρες πολιτείες. Από το 1878, ξεκίνησε η καραντίνα στο νησάκι Έλις έξω από τη Νέα Υόρκη. Κάθε ναυτικός και επιβάτης πλοίου, μετανάστης ή επισκέπτης, έπρεπε να περάσει από εκεί, πριν αποβιβαστεί στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Πριν από τη χολέρα, ο κόσμος όλος υπέφερε από την ευλογιά. Τη θεωρούσαν παιδική αρρώστια καθώς, τον ΙΗ' αιώνα, πέθαινε από αυτήν ένα στα τρία παιδιά. Στην πραγματικότητα, η ευλογιά χτυπούσε τους αμόλυντους. Η αρρώστια που μεταφέρθηκε το 1520 στον Νέο Κόσμο από τους άνδρες του Κορτέζ, αφάνισε τους μισούς Ινδιάνους και έπεισε τους υπόλοιπους να υποταχθούν στους Ισπανούς κονκισταδόρους. Στα 1716, η γυναίκα του Άγγλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, λαίδη Μαίρη Μόντακιου, είδε κάποιους υγιείς Τούρκους να ανοίγουν τομές στο σώμα τους και να στάζουν σ' αυτές σταγόνες από πύο πληγής άλλου που είχε προσβληθεί από ευλογιά. Της είπαν ότι έτσι γλίτωναν. Το έγγραψε σε φίλες της με αποτέλεσμα ο πρωτόγονος αυτός εμβολιασμός να διαδοθεί. Οι κληρικοί τον κατάγγειλαν ως επέμβαση στη θεία βούληση. Όμως, το 1721 στη Βοστώνη, 286 κάτοικοι ακολούθησαν την τουρκική μέθοδο. Από αυτούς, πέθαναν έξι. Από τον υπόλοιπο πληθυσμό, πέθανε το 15%. Ο δαμαλισμός (εμβόλιο με υγρό από μολυσμένη αγελάδα) εφαρμόστηκε στα 1796 και έσωσε την ανθρωπότητα.

Τα ποντίκια της Κίνας

Στα 1910, η μόδα της γούνας από ματζουριανούς αγριοποντικούς εισέβαλε στην Ευρώπη, δημιουργώντας έξαρση του κυνηγιού των ασιατικών τρωκτικών. Χιλιάδες Κινέζοι ρίχτηκαν στο επικερδές σπορ. Οι αγριοποντικοί όμως είναι έξυπνα ζώα που αποφεύγουν τις παγίδες. Πιάνονταν μόνο άρρωστα ζωντανά, χτυπημένα από την «πανούκλα των ποντικών». Κάποιοι κυνηγοί προσβλήθηκαν. Ο συνωστισμός δημιούργησε επιδημία. Στα 1911, μετρήθηκαν

60.000 θάνατοι. Η Ευρώπη έκλεισε τα σύνορά της στο είδος αυτό της γούνας.

Ο άγνωστος κόσμος των μικροβίων

Για τη χολέρα, ευθύνεται το «δονάκιο της χολέρας», ένας σχιζομύκητας που ζούσε σε περιορισμένες περιοχές της Ανατολικής Ινδίας. Για την πανούκλα, είχε ενοχοποιηθεί ο ψύλλος. Όμως, ο ψύλλος δεν είναι παρά ένας από τους μεταφορείς του «βακτηριδίου της πανώλους» από τον ποντικό στον άνθρωπο. Με το βακτηρίδιο ζουν ολόκληρη τη ζωή τους οι αγριοποντικοί και οι αρουραίοι της Κεντρικής Ασίας. Δύσκολα έρχονται σε επαφή με τον άνθρωπο. Αν κάποιος από αυτούς έρθει σε επαφή με τον μαύρο ποντικό που ζει συνήθως σε σπίτια, του μεταφέρει το βακτηρίδιο. Αυτός το μεταφέρει σε όλα τα είδη ποντικών και στον άνθρωπο, οπότε μπαίνουν η βάσεις για να δημιουργηθεί επιδημία. Όμως, ο άνθρωπος αγνοούσε τα μικρόβια ως τα 1857, όταν ο Λουδοβίκος Παστέρ ανακοίνωσε την ύπαρξή τους. Τον αντιμετώπισαν χλευαστικά. Παρ' όλα αυτά, ως τα 1873, ο Παστέρ είχε πειστεί ότι τα μικρόβια ήταν οι υπεύθυνοι για πολλές αρρώστιες των ανθρώπων και των ζώων. Κι έψαχνε να βρει, πώς θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν. Κάποιο φθινόπωρο, εμβολίασε κοτόπουλα πειραματόζωα με μικρόβια χολέρας των ορνίθων, που είχαν καλλιεργηθεί αλλά είχαν μείνει αχρησιμοποίητα όλο το καλοκαίρι. Τα κοτόπουλα δεν πέθαναν. Ερεύνησε το ζήτημα και βρήκε πως τα μικρόβια είχαν εξασθενήσει. Πήρε άλλα μικρόβια, δυνατά, και ξαναεμβολίασε τα ίδια κοτόπουλα. Έζησαν όλα. Είχε ανακαλύψει την αρχή του προληπτικού εμβολιασμού, αυτού που οι Τούρκοι χρησιμοποιούσαν χωρίς να ξέρουν το γιατί: Ότι δηλαδή οι οργανισμοί μένουν απρόσβλητοι στις μολυσματικές αρρώστιες, αν εμβολιστούν με εξασθενημένες καλλιέργειες των μικροβίων που τις προκαλούν.

Τα εμβόλια του Παστέρ έσωσαν την ανθρωπότητα από τη λύσσα, τον άνθρακα κ.λπ. Ακολουθώντας τα ίχνη του, ο Ρόμπερτ Κωχ εξουδετέρωσε τη φυματίωση. Στα 1908, ο γιατρός της βρετανικού στρατού στην αποικία του Μαυρικού, σερ Ρόλαντ Ρος, διέταξε να αποξηράνουν τα εκεί έλη. Το νησί μαστιζόταν από ελονοσία επί σαράντα ολόκληρα χρόνια. Με την αποξήρανση, η ελονοσία σταμάτησε. Τον είπαν θεό. Εξήγησε πως η αρρώστια προκαλείται από τα κουνούπια που μεταφέρουν το πλασμώδιο του Λαβεράν. Χωρίς τα έλη, έπαψαν να υπάρχουν κουνούπια. Χωρίς αυτά, το μικρόβιο δεν μπορούσε να μεταδοθεί στον άνθρωπο.

Μετά, ήρθε η σειρά της γρίπης.

Οι 25.000.000 νεκροί της γρίπης

Αρχές Μαρτίου του 1918, στο Καμπ Φάνστον του Κάνσας των ΗΠΑ, κάποιοι νεαροί παρουσιάστηκαν στη στρατολογία με συμπτώματα γρίπης. Οι ανάγκες του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου έπεισαν τους γιατρούς να τους στείλουν στη μάχη. Μπάρκαραν για την Ισπανία. Έφτασαν στο δυτικό μέτωπο, τον Απρίλιο. Τον Ιούλιο, έμπαιναν στην Πολωνία. Το μικρόβιο της γρίπης αλώνιζε την Ευρώπη. Ως το 1919, η γρίπη είχε θερίσει 25.000.000 ανθρώπους. Στις ΗΠΑ, ήδη είχαν πεθάνει 500.000. Ο ιός έφτασε ως την Ινδία όπου υπολογίζεται ότι πέθαναν 12,5 εκατομμύρια άτομα. Τον είπαν «ισπανική γρίπη» καθώς από εκεί ξεκίνησε το ταξίδι του στη Ευρώπη.

Η ασιατική γρίπη (ή «του Χονγκ Κονγκ») εμφανίστηκε στα 1957 αλλά δεν έφτασε να γίνει πανδημία. Στα 1997, αντικαταστάθηκε από τον ιό των πουλερικών. Στα ενδιάμεσα, ο κόσμος όλος είχε πανικοβληθεί από τον ιό του AIDS που λίγο έλειψε να μεταβληθεί σε πανδημία στα μέσα της δεκαετίας του '80. Σήμερα, 40 εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο ζουν με τον ιό του AIDS. Από αυτούς, αναμένεται να πεθάνουν τα τρία εκατομμύρια.

Ήδη, όμως, μια νέα απειλή έχει εμφανιστεί στον ορίζοντα: Η γρίπη των χοίρων.

(Ελεύθερος Τύπος, 28.1 - 4.2.2013)